

Rafał Witkowski

Fakulta historie

Univerzita Adama Mickiewicze v Poznani

Polsko

Rekonstrukce tří řádových knižních fondů – benediktinského v Lubinu, kamaldulského v Bieniszewu a jezuitského v Poznani

KEYWORDS: Benedictine Abbey in Lubin, Camaldolese Hermitage in Bieniszew, Jesuit College in Poznań; library catalogue; library reconstruction.

Tři v názvu zmíněné kláštery vznikly ve Velkopolsku a jejich dějiny jsou nerozlučně spjaty s historií tohoto regionu i katolické církve v polských zemích. Tyto kláštery se trvale vepsaly do regionální kulturní mapy a mnohokrát byly tématem historických, vědeckých i populárně-naučných prací. Byl zkoumán proces jejich zakládání, etapy výstavby a rozvoje, jejich vybavení a bohatá umělecká výzdoba, a také okolnosti jejich zrušení. Po uzavření benediktinského kláštera v Lubinu a kamaldulského v Bieniszewu v první polovině 19. století museli mniši o sto let později velkým úsilím řádový život obnovovat – opravit ruiny klášterních budov i znovu vytvořit klášterní knihovnu. Jezuitská kolej v Poznani byla zrušena v roce 1773, ale její budova se zachovala dodnes a byla od doby zrušení využívána různým způsobem. Příklad těchto tří řádů ukazuje tři různé problémy spojené s rekonstrukcí historických knižních fondů v polských zemích.

Benediktinské opatství v Lubinu

Počátky benediktinského opatství jsou datovány na 11. století, ale přesné okolnosti založení jsou v mnoha aspektech nevyjasněné. V průběhu staletí byl klášter mnohokrát vyrabován, budovy ničeny požáry, ale vždy nanovo ožíval. Stojí za zdůraznění, že s prostředím lubinských benediktinů byl spojen Tomasz ze Zbrudzewa, benediktin a autor jednoho z prvních překladů Bible do polštiny¹.

¹ I. Kwilecka, *Nieznany pisarz wielkopolski, Tomasz Łysy ze Zbrudzewa*, w: *Munera Posnaniensia. Księga pamiątkowa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza dla uczczenia 600-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, pod red. G. Labudy, Poznań 1965, s. 207-234; tejże, *Perykopy wielkopolskie w przekładzie Tomasza ze Zbrudzewa*, Wrocław 1967; tejże, *Apokalipsa św. Jana w przekładzie Tomasza ze Zbrudzewa*, Wrocław 1971; I. Kwilecka, *Bruliony przekładu pierwszych trzech ksiąg Biblii pióra Tomasza ze Zbrudzewa*.

Klášterní knihovna se rozrůstala od okamžiku založení kláštera až do zrušení puskou mocí v roce 1836².

Nezachoval se žádný středověký ani raně novověký inventář knihovny. Známé jsou však dva katalogy sepsané na začátku 19. století. První z nich sepsal v roce 1817 otec Paweł Szulczewski, převor benediktinů, po oficiální žádosti pruské moci, která tehdy začala přejímat majetek katolických klášterů ve Velkopolsku³. Druhý katalog byl sepsán v roce 1837 pruským asesorem Meinertem, už po formálním zrušení opatství. Tento katalog precizně popisuje tisky, které se tehdy v Lubinu nacházely (od inkunábulí po knihy z počátku 19. století). Víme, že při této příležitosti vznikl také inventář rukopisů, ale ten je v dnešní době uznán za ztracený. Protože lubinská knihovna, knihovna bohatého kláštera s velmi dlouhou tradicí, patřila mezi největší v regionu, mnoho pruských vědeckých institucí se dožadovalo jednotlivých svazků z jejího knihovního fondu. Meinert připravil oba katalogy právě proto, aby byla knihovní sbírka nejlépe rozdělena. Určitý počet cenných rukopisů, inkunábulí, starých tisků (tj. vydaných do roku 1800) a jiných tisků byl zaslán Královské knihovně v Berlíně (celkem 12 centnarů [tj. dvanáct krát padesát kilogramů], 24,5 liber knih). Další knihy byly předány školám ve Velkopolsku, například Gymnáziu Marie Magdaleny v Poznani, seminárním knihovnám v Poznani a ve Hnězdnu, a také metropolitní kapitule ve Hnězdnu. Určitý počet knih byl předán duchovním, kteří pracovali v okolních farnostech. Díky úsilí hraběte Edwarda Raczyńského se část fondu,

² *Dokumenty opactwa benedyktynów w Lubiniu*, Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski s.n., t. 1, Warszawa-Poznań 1975; *Nekrolog opactwa Panny Marii w Lubiniu*, wyd. Z. Perzanowski, Monumenta Poloniae Historica, s. n., t. IX, cz. 2, Warszawa 1979; M. Chwaliszewski, *Żywot i cuda wielebnego sługi Bożego O. Bernarda z Wąbrzeźna*, Poznań 1881; S. Łaguna, *Tablica paschalna lubińska*, Ateneum 1883, t. 1, s. 527-540 [przedruk, S. Łaguna, *Pisma*, Warszawa 1915]; J. Paech, *Die Geschichte der ehemaligen Benediktinerabtei Lubin von ihrer Gründung bis zur ihrer ersten Zerstörung im Jahre 1383*, Brünn 1908 [odbitka z *Studien aus dem Benedictiner- und Cistercienser Orden* Jg 29 (1908), s. 16-58, 355-404, 535-561, Jg 30 (1909), s. 15-39]; J. Paech, *Die Kolonisationstätigkeit der ehemaligen Benedictinerabtei Lubin im 13. und 14. Jahrhundert*, w: *Aus dem Posener Lande. Blätter für Heimatkunde*, Lissa [Leszno] 1910, s. 417-426; L. Sobkowski, *O benedyktynach lubińskich w Starym Gostyniu*, Poznań 1912; A. Jezierski, *Klasztor Benedyktynów w Lubiniu*, Poznań 1915; W. Gieburowski, *Die "Musica magistri Szydłowite". Ein polnischer Choraltraktat des XV Jahrhunderts in Polen sowie den Nachtridentischen Choralreform*, Posen 1915; J. Stańczewski, *Klasztor OO. Benedyktynów w Lubiniu poznańskim*, Poznań 1927; Z. Perzanowski, *Honorarium autorskie Galla Anonima*, NP, t. 9 (1959), s. 19-37; Z. Perzanowski, *Opactwo benedyktyńskie w Lubiniu. Studia nad fundacją i rozwojem uposażenia w średniowieczu*, Wrocław 1978; R. Linette, *Z badań nad architekturą i wystrojem kościoła klasztorowego opactwa benedyktyńskiego w Lubiniu (XV-XVIII w.)*, *Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. 16 (1987), z. 2, s. 25-56; M. Skibniewski OSB, *Opactwo benedyktynów w Lubiniu. Perła wśród niziny*, Poznań 1988; A.P. Florkowski [tekst Maria Nowak], *Lubiń. Klasztor benedyktynów*, Kościan 2008.

³ J. Urban, *Kasata opactwa benedyktynów w Lubiniu*, *Zeszyty Lubińskie*, nr 1, Kościan 1991, s. 48-56.

prostřednictvím antikvariátu Edmunda Calliera, dostala do knihovny poznaňské vědecké organizace Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Rovněž prostřednictvím antikvariátů lubinské knihy koupili zemané, duchovní a příslušníci inteligence ve Velkopolsku i v Německu. Několikatisícový fond byl tedy rozdělen na řadu menších a fakticky rozprášen. Když se v roce 1923 benediktini vrátili do Lubina, našli klášter bez jakéhokoli vybavení. Díky jejich úsilí, především otce Jozafata Ostrowského, se podařilo znovu vytvořit knižní fond, zejména z darů různých lidí a institucí, věnujících jim knihy z knihoven uzavřených klášterů (včetně benediktinských) z území celého tehdejšího Polska. Do Lubina se tak dostaly knihy z opatství v litevské vesnici Senieji Trakai, v běloruském městě Ńasviž, a také v polském městě Sandoměř. Jen velmi málo knih však pocházelo z původní lubinské knihovny z doby před zrušením kláštera. Během 2. světové války byly klášterní budovy využívány jako internační tábor pro katolické duchovní z Velkopolska. Celá znovuvytvořená knihovna byla opět zničena, a po roce 1945 museli benediktini začít budovat svou knihovnu potřeťí. Tentokrát se do Lubina dostaly knihy přinesené mnichy, kteří utíkali z bývalých východních území Polska, například arménské rukopisy z kláštera arménských benediktinek ve Lvově.

Mnoho lubinských rukopisů bylo ztraceno nebo zničeno, ačkoli některé dobře známe díky různým publikacím, dřívějším edicím nebo fotografické dokumentaci. Do této skupiny patří rukopis *Pericopae evangelicae*, který vznikl v polovině 12. století. V roce 1813 byl zaslán knihovně Odvolacího soudu ve Varšavě, a odtud se dostal do Univerzitní knihovny ve Varšavě. V roce 1833, v rámci represí po listopadovém povstání, byly varšavské fondy odvezeny do Petrohradu, a tam umístěny v Císařské knihovně. Po podepsání Řižského míru (Řižské smlouvy) v roce 1921 se část ukradených rukopisů, včetně lubinských, vrátila do Polska a stala se součástí fondu Národní knihovny. V létě roku 1944 však byly spáleny Němci během pacifikace Varšavy. Tento rukopis obsahoval kromě evangelických perikop také *Liber confraternitas*, započatou v letech 1192-1193 a vedenou do 15. století⁴.

Zájmu historiků se těšil také rukopis, který se v současné době nachází v Staatsbibliothek zu Berlin. Preussischer Kulturbesitz (Ms. Lat. Fol. 321), a který obsahuje takzvaný Lubinský ročník (vydaný dosud už pětkrát), a také nevelké fragmenty nekrologu. Samotný nekrolog (*Liber mortuorum monasterii Lubinensis*) potkal stejný osud jako rukopis obsahující *Pericopae Evangelicae*⁵. Známe fotografie uchovávané nyní v Ústavu pomocných věd historických a

⁴ Z. Perzanowski, *Rękopisy Księgi brackiej i Nekrologu opactwa Lubińskiego*, StŻ, t. 21 (1976), s. 79-84.

⁵ M. Morelowski, *Pericopae Lubińskie, ewangeliarz płocki i drzwi gnieźnińskie a sztuka leodyjko-mozańska XII w.*, Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Naukowego w Wilnie. Rozprawy i materiały Wydziału, t. 2, z. 1-4, Wilno 1935.

archivistiky (Zakład Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki) Jagellonské univerzity. Jak určil Zbigniew Perzanowski, rukopis byl sepsán mezi rokem 1430 a 1434, ale zohledňoval dřívější redakci klášterního nekrologu, a navíc byl veden až do poloviny 17. století⁶.

Poustevnícký klášter kamaldulů v Bieniszewu nedaleko Konina

Zakladatelem poustevníckého kláštera byl Wojciech Kadzidłowski, *comes castellanus* v Inowrocławu a *capitaneus* v Radziejowu, který začal v roce 1663 budovat klášter díky podpoře dvou kamaldulů, otce Silvana Boselli z Benátek, generálního vikáře polské provincie, a otce Hieronima Krasowského. Začátky byly velmi těžké, hlavně kvůli finančním problémům. V roce 1665 krakovští kamaldulové darovali otci Gabrielu Cieleckému 20 000 polských zlatých, a díky tomu byl postaven dům pro nového superiora kláštera. Těžce nemocný Wojciech Kadzidłowski věnoval ve své poslední vůli kamaldulům 16 000 polských zlatých, bohužel část z této sumy po smrti zakladatele 12. listopadu 1666 převzali jeho příbuzní v čele s Melchiorem Grudzińským, *comes castellanus* brzesko-kujavským. Po dlouhotrvajících sporech se kamaldulům podařilo získat celé dědictví a pokračovali ve výstavbě kláštera. V roce 1708 byl klášter povýšen na převorství. Původní klášterní kostel byl dřevěný, a výstavba druhého, zděného, byla zahájena v roce 1747. Kvůli nedostatku financí dokončili mniši kostel teprve v roce 1781. Kostel vysvětil 14. května 1797 biskup Michał Kościeszka Kosmowski, hnězdenský *episcopus suffraganeus*⁷.

Z rozhodnutí polského parlamentu v roce 1775 byla vybírána daň z obytných domů podle nových pravidel, které měly zajistit větší zisky královské pokladny. Na základě tehdy provedených propočtů byly příjmy kamaldulského kláštera ve Wigrech 53.983 polských zlatých, v Bielanech u Varšavy 14.259 polských

⁶ J. Ostrowski, *Biblioteka klasztoru benedyktynów w Lubiniu*, w: *Biblioteki Wielkopolski i Pomorskie*, pod red. St. Vrtel-Wierczyńskiego, Poznań 1929, s. 167-190; W. Nowodworski, *Rękopis Jana Dąbrówki czy Rękopis Lubiński ? (Problem proveniencji rękopisu nr 3002 Biblioteki Narodowej w Warszawie)*, ABMK, t. 1/1 (1959), s. 60-72; J. Urban, *Średniowieczna biblioteka opactwa benedyktynów w Lubiniu*, *Zeszyty Lubińskie*, nr 1, Kościan 1991, s. 17-35; J. Urban, *Nowożytna biblioteka opactwa benedyktynów w Lubiniu*, *Zeszyty Lubińskie*, nr 2, Kościan 1992, s. 19-27; K. Górská-Gołaska, *Lubiń*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Poznań 1992, s. 633-656; J. Urban, *Z dziejów skryptorium klasztornego w Lubiniu*, *Zeszyty Lubińskie*, nr 3, Kościan 1994, s. 2-21.

⁷ A.M. Poprawa, *Pustelnia OO. Kamedulów w Puszczy Kazimierskiej w województwie Poznańskim. Rys historyczny eremu do czasów obecnych skreślony przez jednego z Ojców Kamedulów*, Bieniszew 1938; L. Zarewicz, *Zakon kamedulów, jego fundacje i dziejowe wspomnienia w Polsce i Litwie przeważnie według źródeł rękopiśmiennych archiwum OO. Kamedulów w Bielanech przy Krakowie*, Kraków 1871; *Dzieje kultu Pięciu Braci Męczenników w Polsce i Europie. Dzieje Kazimierza Biskupiego*, cz. 2, red. A. Szymkowski, Kazimierz Biskupi 2002.

zlatých, v Pożajściu 8736 polských zlatých, v Rytwianech 8139 polských zlatých, v Bielanech u Krakova 7943 polských zlatých, v Bieniszewu 3566 polských zlatých a v Szanieci 3129 polských zlatých⁸. Majetkové rozdíly mezi kláštery založenými králem (to jest ve Wigrech a Bielanech u Varšavy) a šlechtou (to jest v Bieniszewu a Szanieci) byly značné. Je potřeba také zdůraznit, že kamaldulský řád byl jedním z nejméně početných v Polsku. V letech 1772-1773 žilo v sedmi klášterech 76 kněžů, 14 kleriků a 36 bratrů.

Kláster v Bieniszewu patřil k nejhudším, klášterní knihovna proto nebyla příliš rozsáhlá. V začátcích kláštera kamelduly podporoval například kazimierzský farář Józef Teczkowski – daroval jim zásoby dřeva na stavbu kláštera a téměř dvacet svých knih. Mezi dobrodince kláštera patřili také Adam Konarzewski a jeho manželka Helena z Opalińskich, kteří věnovali kamaldulům 600 polských zlatých, a také Jan Dzierzbiński, hnězdenský notář, který klášteru daroval 2400 polských zlatých. Za tyto peníze byly nakoupeny knihy do klášterní knihovny. Díky dalším darům, především od okolních šlechticů, kameldulové postavili do roku 1671 osm poustevnických domků, dokončili stavbu celého klášterního komplexu a zakoupili několik desítek knih, hlavně populární náboženské literatury. Knihovna se významně rozrostla díky Albertu Lotosovi, doktoru obojího práva, kruszwickému kanovníkovi a penitenciáři chrámu ve Włocławku, který odkázal kamaldulům celou svou rozsáhlou knihovnu. Albert Lotos v určitém okamžiku svého života přijal mnišský hábit a jako otec Józef zemřel v Bieniszewu v roce 1704 s pověstí svatého muže.

Poustevnický klášter v Bieniszewu byl spolu s jinými kláštery v Polském království zrušen v roce 1819 na základě dekretu varšavského arcibiskupa⁹. Ve stejném roce byly nejhodnotnější knihy převezeny do Univerzitní knihovny ve Varšavě, a odtamtud byly odvezeny roku 1833 do Petrohradu v rámci perzekucí po listopadovém povstání, které polští povstalci prohráli. Po polských reivindikačních požadavcích na vrácení národních kulturních statků po roce 1921, část kamaldulských knih získala knihovna řádu *Congregatio Clericorum Marianorum ab Immaculata Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae*, zvaných Mariány, kteří převzali kamaldulský klášter v Bielanech u Varšavy a zřídili při něm střední školu. Cennější díla se vrátila do Univerzitní knihovny ve Varšavě, a odtud se dublety dostaly do jiných vědeckých knihoven, mimo jiné do Veřejné knihovny hlavního města Varšavy, ve které se dodnes nachází kopie

⁸ R. Witkowski, *Uwag kilka o eremach kamedulskich w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, w: *Historia bliższa i dalsza. Polityka-Społeczeństwo-Wojskowość. Studia z historii powszechnej i Polski*, pod red. S. Kowala, G. Kucharskiego, M. Walczaka, Poznań-Kalisz 2001, s. 161-225.

⁹ T. Borawski, *Dekret kasacyjny z 17 kwietnia 1819 r. jako wynik egzekucji bulli "Ex impesim nobis"*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, t. 22 (1965), z. 2, s. 89-98; Z. Wajzner, *Dekret supresyjny arcybiskupa warszawskiego Franciszka Skarbka Malczewskiego*, *Częstochofskie Studia Teologiczne*, nr 1 (1973), s. 213-234.

Života blahoslavené Salome. Do Univerzitní knihovny v Poznani tak doputoval překlad řehole svatého Benedikta, který vznikl pravděpodobně v bieniszewském klášteře v roce 1700 [tisíc sedm set] (*Reguła S. Benedykta i Konstytucye kongregacyey eremitów kamaldulów Montis Coronae widziane y approbowane od nawyyszszego Biskupa Oyca S. Klemensa IX po polsku przepisane roku MDCC*).

Ze všech kamaldulských poustevnických klášterů nebyl nikdy zrušen pouze klášter v Bielanech u Krakova. V roce 1797 byl zrušen klášter ve Wigrech, v roce 1819 z rozhodnutí varšavského arcibiskupa Franciszka Skarbka Malczewského potkal stejný osud kláštery v Bieniszewu, Rytwinách i Szanieci, klášter v Pożajściu byl zrušen po listopadovém povstání v roce 1832, a klášter v Bielanech u Varšavy existoval do začátku 20. století. Právě varšavští kamaldulové v 19. století sbírali, vykupovali a všemi možnými způsoby shromažďovali nejcennější knihy z rušených kamaldulských klášterů, včetně bieniszewského kláštera. Proto také, když takzvaní Mariánové po vymření varšavských kamaldulů převzali jejich klášter, získali nejcennější díla z šesti dříve zrušených klášterů. Tento fond nebyl Mariánům příliš užitečný při vedení střední školy, kterou založili, přesto se cenná sbírka uchovala v klášteře až do roku 1949, kdy komunistická moc uzavřela mariánský klášter i školu. Bývalý kamaldulský knižní fond byl tehdy dán k přechování do Národní knihovny ve Varšavě.

V roce 1860 hrabě Karol Mielżyński odkoupil majetek kamaldulského kláštera v Bieniszewu a zahájil renovaci objektu, ve kterém už však nenalezl žádné knihy. Po něm majetek spravoval Stanisław Mańkowski, který v roce 1932 navázal spojení s bielanskými kamalduly. Roku 1937 tito mniši přešli klášter a obnovili řádový život. Před začátkem 2. světové války Mariánové nestihli vrátit část bývalého kamaldulského knižního fondu zpět do Bieniszewa. V roce 1940 klášter obsadili Němci, část mnichů byla zatčena a poslána do koncentračních táborů, ve kterých zemřeli nebo byli usmrceni. Klášter přejala mládežnická organizace Hitlerjugend a všechny knihy z nové knihovny byly spáleny. Kamaldulové se do kláštera vrátili v roce 1945 a opětovně začali obnovovat fungování řádu. Když se po úpadku komunistického režimu kamaldulové upomněli o svůj ukradený majetek, včetně konfiskovaných knih, získali vše zpět. Díky tomu se do Bieniszewa dostaly knihy, které se tam nacházely před rokem 1819, a také stovky jiných knih, které byly majetkem polských kamaldulských klášterů¹⁰. Dosud však nebyl pořízen katalog tohoto fondu, a dokonce ani základní inventář.

¹⁰ J. Urban, *50-lecie powrotu OO. Kamaldulów do pustelni "Srebrna Góra" w Bieniszewie*, *Życie i Myśl*, nr 9-10 (1987), s. 142-149.

Jezuitská kolej v Poznani

Dějiny knihovny jezuitské koleje v Poznani, ostatně podobně jako historie samotné koleje, ještě nebyly monograficky zpracovány, i když bylo vydáno několik rozsáhlejších textů o počátečních i dalších osudech jezuitských knih, o budově koleje a jezuitské škole. Shodu šťastných okolností se až dosud ozachovaly dva knihovní katalogy, přesně popisující knihovní fond jezuitské školy v Poznani v prvních dekádách 17. století, tedy ještě před tím, než v roce 1656 celý fond odvezli Švédové a než se později jeho část ztratila.

Shromáždění fondu bylo nezbytné pro vzdělávací proces, knihy využívali učitelé i studenti. Zdá se, že věcný katalog, který byl součástí obecného katalogu, sepsaného v roce 1609, kopíroval schéma, které zavedl první prefekt knihovny poznaňské koleje, jezuita Jan Viger, jenž pocházel z Holandska a vystudoval v Římě. Vliv na počáteční podobu knihovny mohl mít také Jakub Wujek (1541-1597), první rektor poznaňské koleje v letech 1571-1578. Knihovna se rozrůstala velmi rychle, především díky četným darům duchovních, šlechty i měšťanů. Mezi dárci byli například poznaňští biskupové Adam Konarski a Wawrzyniec Goślicki, hnězdenský arcibiskup Stanisław Karnkowski, poznaňský *episcopus suffraganeus* Stanisław Szedziński, Kasper Happ a Jakub Brzeźnicki, kteří plnili stejnou funkci, a dále kardinál a warmiňský biskup Stanisław Hozjusz.

Oba katalogy jezuitské koleje byly doplňovány přibližně do roku 1630, a to nejen o knihy vydané po datu 1609-1610. Doplňovány byly rovněž knihy vydané dříve, které se do fondu dostaly jako donace bohatých zbožných obyvatel Velkopolska. Známe datum ukončení sepisování obou katalogů, ale není známý jejich autor. Kromě evidentních důvodů pro vznik a vedení knihovních katalogů dynamicky se rozvíjející koleje, můžeme připouštět, že katalogy měly být také jedním z mnoha prvků, které připravovaly proces přeměny koleje v univerzitu. Vedle jména a příjmení autora a názvu knihy – který byl někdy jen zkrácenou, a ne vždy doslovnou verzí názvu z titulní strany knihy – autor katalogu uváděl informace o vazbě knihy a jejím vydavatelském formátu.

Hlavní katalog jezuitské koleje – *Catalogus universalis librorum Collegii Posnaniensis* (Bibl. arkiv. U 276) – začíná tradičním provoláním *Ad maiorem sacrosanctissimae Trinitatis gloriam, Beatissimae semper Virginis Mariae et omnium sanctorum honorem*, po kterém je umístěn vlastní titul *Catalogus universalis librorum Collegii Posnaniensis Societatis Iesu scriptus anno a partu virgineo M.D.C.IX XXXi Julii in die B.P.N. Ignatii* (str. 1). Na vazbě katalogu provedené v červené kůži byl vyražen podobný titul. Celý text, který má 674 strany, byl sepsán v roce 1609 jednou rukou a jen černým inkoustem. Pozdější

zápisy (asi do r. 1630) byly provedeny několika autory, a také pouze černým inkoustem. V roce 1609 bylo v katalogu zaznamenáno nejméně 3582 položek, a v následujících dvaceti letech doplněno 1146 dalších. Nelze jednoznačně konstatovat, kolik knih se jezuitům podařilo zařadit do knižního fondu ještě před „švédskou potopou“ (1655-1660), ale s velkou mírou pravděpodobnosti můžeme odhadovat velikost knihovny poznaňské koleje na asi 5000 knihovních jednotek.

Druhý katalog je svázaný červeným pergamenem, na kterém byl vyražen nápis: *Catalogus librorum Bibliothecae Collegii Posnaniensis Societatis Jesu a Patribus eiusdem Societatis editorum* (Uppsala, Bibl. Arkiv. U 275). Text katalogu byl psán jednou rukou, ale po jeho ukončení byl doplňován přinejmenším několika písaři. Na první straně je červeným inkoustem napsán celý název ve znění: *Index omnium classium, in quas nomina vel cognomina Patrum e Societate Jesu, quorum monumenta in bibliotheca Collegii Posnaniensis eiusdem Societatis asservantur, quaeque in hoc catalogo sunt descripta, patriuntur, ad maiorem Sacratissimae Trinitatis gloriam, Beatissimae Virginis et omnium Sanctorum. Anno post ortam salutem nostram MDCX.* Přesné datum ukončení práce na tomto katalogu je umístěno na straně 17, na které je téměř doslova zopakován nápis z titulní strany: *I.H.S. Ad maiorem sacrosanctissimae Trinitatis gloriam, Beatissimae Virginis et omnium Sanctorum honorem et ad nostrae Societatis vtilitatem. Catalogus librorum Collegii is Societatis Iesu per patres Societatis eiusdem editorum. Anno reparatae salutis M D C X die XXV Martii factus.*

Katalog byl od začátku psán tak, aby mohl být užíván také v budoucnosti, a proto se na několika stranách objevují jen názvy oddílů bez jakéhokoliv zapsané knihy, například na straně 264 nacházíme název *Concionatorii in octavo*, na straně 284 – *Historici polonici in duodecimo*, na straně 295 – *Lotavici*, na straně 296 – *Samogitici*, na straně 311 – *Belgici*. Na několika stranách katalogu byl uveden název oddílu a určité písmeno abecedy, také bez uvedení jakékoli knihy (například na stranách 40, 83, 87, 204, 260). Na několika stranách je název jediné knihy (například strany 68, 99, 124), případně dva tituly (například na straně 82). Často se stává, že stránky jsou zcela prázdné, bez jakéhokoliv zápisu (strany 11-16, 41-56, 88, 129-130, 132, 134, 136, 182-184, 206, 208, 211, 214, 216, 218, 235, 237-248, 280, 318, 320-328, 342-343, 348-392). Všechny názvy oddílů jsou psány červeným inkoustem, a tituly knížek černým. Každý oddíl, uvedený v úvodu, má přiděleny abecední pozice, které berou v úvahu buď jméno nebo příjmení autora, a dál bylo použito rozdělení podle formátu knihy (například v oddíle *Interpretes Sacrae Scripturae* můžeme nalézt díla podle kritéria: *A in folio*, *A in quatro*, *A in octavo*).

Autor katalogu nepoužíval důsledně pravidlo abecední prezentace autorů podle jmen a příjmení. V důsledku toho byla řada jezuitských autorů zmíněna někdy

pod przyimieniem (najczęściej bez uvedení jména, například Acosta, Busaus, Crucius, de la Cerda, Doraus, Maior, Gretserus), a někdy pod jménem i příjmením (Josephus Acosta, Joannes Busaus, Ludovicus Crucius, Ludovicus de la Cerda, Joannes Doraus, Joannes Maior, Jacobus Gretserus). Také Stanisław Gawroński, provinciál v letech 1614-1619 je zmiňován dvěma způsoby (jako *Gawronsky* a *Stanislaus Gawronsky*). V jiných případech autor katalogu píše o určitých knihách pod heslem *Epistola generalium*, ale uvádí je také pod heslem *Generalium nostrum epistola*. Nedůsledně užíval rovněž zápisů týkajících se jiných jezuitských škol, v jednom místě se totiž objevuje heslo *Collegium Conimbrense*, a v jiném *Calissense Colle[gium]*. Když byl katalog sepsán, bylo v něm asi 950 knih, a v roce 1630 bylo dopsáno asi 650 dalších titulů¹¹.

¹¹ *Kronika Jezuitów poznańskich (młodsza)*, oprac. L. Grzebień, J. Wiesiołowski, Poznań 2004; [J. Łukaszewicz], *Kolegium pojezuickie w Poznaniu*, Przyjaciół Ludu, nr 40 z 8 kwietnia 1835, s. 313-315; W. Chotkowski, *Szkoły jezuickie w Poznaniu 1573-1653*, Przegląd Powszechny, t. 10 (1893), s. 153-172, 329-357; przedruk w *Kronika Miasta Poznania* [dalej cyt. jako KMP], 1997, nr 4, s. 17-43; S. Załęski, *Kolegium OO. Jezuitów w Poznaniu 1572-1608*, Przegląd Powszechny, R. 14 (1897), t. 56, s. 1-29; S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 1, cz. 2 (1587-1608), Lwów 1900, s. 710-717; A. Warschauer, *Die Städtischen Archive in der Provinz Posen*, Leipzig 1901, s. 181; E. Waschinski, *Bilder aus dem Leben des ehemaligen Posener Jesuitenkollegs*, Historische Monatsblätter für die Provinz Posen, Jg. 19 (1918), H. 10-12, s. 97-118; S. Bednarski, *Z początków kolegium jezuckiego w Poznaniu*, KMP, t. 2 (1924), nr 2, s. 25-29; R. Szymańska, *Przyczynki do dziejów budowy kościoła pojezuickiego w Poznaniu*, KMP, 1929, s. 328-335; tejże, *Nieznany projekt do kościoła pojezuickiego w Poznaniu*, KMP, 1932 s. 235-248; M. Banaszak, *Początki kolegium jezuickiego i seminarium duchownego w Poznaniu*, Sacrum Poloniae Millenium, t. 10, Rzym 1964, s. 505-518; D. Żołędź-Strzelczyk, *Powstanie i rozwój szkół jezuickich w Poznaniu w okresie do kasacji zakonu w 1773 roku*, KMP, 1997, nr 4, s. 7-16; L. Grzebień, *Profesorowie kolegium jezuickiego*, KMP, 1997, nr 4, s. 44-102; J. Wiesiołowski, *Jezuici poznańscy w świetle wybranych katalogów osobowych swego kolegium (XVI - XVIII w.)*, KMP, 1997, nr 4, s. 103-121; *O dziejach walk jezuitów o akademie poznańskie uwag kilka*, KMP, 1997, nr 4, s. 122-125; *O najstarszej bibliotece poznańskich jezuitów w świetle zachowanych w Szwecji katalogów biblioteczných*, KMP, 1997, nr 4, s. 126-134; A. Kusztelski, *Pierwsze kolegium jezuickie w Poznaniu*, KMP, 1997, nr 4, s. 228-255; Z. Kurzawa, *Wystrój malarski kościoła pojezuickiego*, KMP, 1997, nr 4, s. 256-275; tejże, *Ołtarz św. Franciszka Ksawerego w kościele pojezuickim w Poznaniu*, KMP, 1997, nr 4, s. 276-283; J. Orańska, *Obrazy z poznańskiej Fary*, KMP, 1997, nr 4, s. 284-290; J. Modrzejewski, *Kasata jezuitów poznańskich*, KMP, 1997, nr 4, s. 291-203; I. Błaszczuk, *Dawny kościół jezuicki i jego konserwacje*, KMP, 1997, nr 4, s. 303-323; M. Kania, *Techniczne i historyczne aspekty budowy fundamentów kościoła farnego w Poznaniu*, KMP, 1997, nr 4, s. 324-334; P. Rapp, *Kościół farny w Poznaniu. Opis stanu zachowania konstrukcji oraz prac konstrukcyjno-konserwatorskich*, KMP, 1997, nr 4, s. 335-343; L. Czacharowski, *Organy poznańskie w świetle badań źródłowych. Krąg murów staromiejskich*, KMP, 1997, nr 4, s. 344-367; Z. Boras, *Jezuici w Poznaniu i starania o przekształcenie ich kolegium w uniwersytet*, w: *Alma Mater Poznaniensis. W 80 rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*, red. P. Hauser, T. Jasiński, J. Topolski, Poznań 1999, s. 45-76; M. Serwański, *Formy aktywności Kolegium Jezuitskiego w Poznaniu w XVI-XVIII wieku*, Mazowieckie Studia Humanistyczne, R. 8 (2002), nr 2, s. 31-39; M. Forycki, *Założenie obserwatorium astronomicznego w Poznaniu i*

Oba katalogy vyžadují podrobné zpracování a identifikaci zápisů podle knih, které se nacházejí převážně ve švédských knihovnách. Hlavním problémem rekonstrukce polských klášterních knižních fondů z novodobého období se tedy jeví jejich prostorové rozptýlení a fyzické zničení části sbírek.

SUMMARY

The article deals with the history of library collections of three different monasteries founded once in the province of Greater Poland. The author presented the outline of their monastic libraries and, first of all, the consequences of monastery dissolutions which took place in 1773 (Jesuit College in Poznan), in 1819 (Camaldolese hermitage in Bieniszew) as well as 1836 (Benedictine abbey in Lubin). It is worth mentioning that only the Jesuit library was fully and professionally described when they produced two different catalogues (now preserved in Uppsala). In order to reconstruct the library collections one should look for manuscripts and books in numerous scientific modern libraries in Poland, Germany and Russia, in fact.

jego międzynarodowe znaczenie, Mazowieckie Studia Humanistyczne, R.8 (2002), nr 2, s. 41-49; Z. Boras, *Tradycje uniwersyteckie Poznania*, Poznań 2003 (Historia. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, nr 200).